

Adamik Tamás–A. Jászó Anna–Aczél Petra: Retorika. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 705 oldal

Az utóbbi években megszorodtak a menedzserretorikák, amelyekből gyors, praktikus, hasznos segítséget kaphatunk a szóbeli érvényesüléshez, vágyaink, szándékaink elfogadtatására. Emellett határozottan tapasztalható, hogy a klasszikus retorikának is reneszánsza van. Adamik Tamás, A. Jászó Anna és Aczél Petra *Retorika* című monumentális kötete nem a menedzserretorikák közé tartozik, mégis minden esély megvan arra, hogy a klasszikus, történetileg megalapozott, tu-

dományos, alkalmazott retorika közismert és közhasználatú tankönyvévé váljon. Pontosan az az előnye, ami a menedzserretorikák hiányossága: megalapozott tudást ad és nem csak gyors, pillanatnyi segítséget.

A nagy hagyományokkal rendelkező hazai retorikaoktatást először 1938-ban, majd 1950-ben szüntették meg, és csak mostanában, mintegy 50 év távlatából kezd újjáéledni e tudományág hazánkban (13. oldal). Kiesett fél évszázad a hazai retorikából, amíg a világban tovább haladt e tudományterület művelése. A legkülönbözőbb elméleti, szakterületi, illetve alkalmazott retorikák születtek meg ez alatt az idő alatt. A kötet szerzői megkísérelték bemutatni a legfrissebb szakirodalom és a klasszikus, antik retorikai hagyomány alapján a korszerű retorika alapjait és részletkérdéseit. Ez a könyv elsősorban a felsőfokú retorikai oktatás megkerülhetetlen kézikönyve, hiszen történeti, leíró, alkalmazott retorikai elemzéseket, gyakorlatokat és szöveggyűjteményt tartalmaz, amely komplett segédeszköz lehet a retorikaoktatásnak. A nagy vállalkozás egyben veszélyforrás is, hiszen nehéz egy ilyen terjedelmes, háromszerzős munkánál az egységes koncepciót megtartani, az egyenletes színvonalat, a részletezés, az elméletiség és a gyakorlatosság helyes arányait végigvinni. Három különböző szerző, három különböző részterület, három különböző egyéniség alkot egységes képet a könyvben.

A munka három nagyobb része: a történeti, a leíró és az alkalmazott retorikai fejezet. A történeti részben találjuk az egyetemes, illetve a magyar retorikatörténetet, az előbbi Adamik Tamás, az utóbbi A. Jászó Anna munkája; a leíró retorikai fejezeteket Aczél Petra írta; az alkalmazott retorikai fejezetekben a retorika és az olvasás, szövegértés, szövegalkotás kapcsolatát ismerhetjük meg, ezeket a részeket A. Jászó Anna készítette. A leíró retorikai rész tartalmazza a kötet retorikai koncepcióját: itt ismerhetjük meg a retorika alapfogalmait, az éthosz, a pathosz és a logosz hármását, a logika és az érvelés kapcsolatát, a deduktív, az induktív érvelést, a szillogizmust, az enthümémát és fajtáit, az érvelés a meggyőzés eszközeit, illetve a beszédrészek jellemzőit. Külön kiemelendő, hogy a leíró fejezet középpontjában az érvelés áll. Ez azért is fontos, mert a szerzők szerint jól megfigyelhető, hogy a hazai retorikatankönyvekből a 20. század első negyede után fokozatosan kiszorult az érvelés, viszont e kötet szerzői éppen ezt tartják a retorikai szerkesztés egyik legfontosabb tényezőjének. A másik hiányosság, amelyet szeretnének pótolni az alkotók, szintén az érveléssel van kapcsolatban: a logika; sajnálatos hiánya a hazai oktatásnak a logikatanítás, az alapvető logikai műveletek túlzottan elaprózódnak, elsikkadnak a tantárgyak között. A helyes retorikai érveléshez szükség van a logikára, az iskolában nem tanítanak logikát, tehát az iskolában nem lehet megtanulni a helyes logikai érvelés alapjait. Ennek az állítássorozatnak az igazságtartalma a mindenkorai iskolai oktatás alaposágának, színvonalának a függvénye, de semmiképpen sem lehet kizárólagos. Különösen azután nem, hogy Adamik–A. Jászó–Aczél retorikai tankönyve megjelent, vitathatatlanul elkezdődött a hazai retorikai irodalom újjáéledése. A retorika olyan általános alapismeretekkel, eljárásokkal ismert meg, amelyek elengedhetetlenek egy retorizált szöveg összeállításához, viszont a konkrét szöveget mindenkinek magának kell megalkotnia (14. oldal).

Az antik retorikai hagyomány tárgyalásakor figyelemreméltó szempont a meggyőzés, a művészet és az igazság viszonya, különböző retorikai definíciókban különböző mértékben hangsúlyos az egyik vagy a másik. Quintilianus megállapításában találja meg a szerző a kivezető utat: a retorikának nem a cikornyás beszéd, csűrés-csavarás a lényege, hanem az igazság feltárása, a tisztességes, tárgyyszerű beszéd. A rétornak bölcsnek és erkölcsösnek kell lennie, különben nem tud eleget tenni annak a kívánalomnak, hogy az igazságot tisztességes módon tárja fel. A retorika olyan tudomány, amely nemcsak a meggyőzésre korlátozódik, hanem a leírással és a bemutatással is foglalkozik (18. oldal). A kötetben ennek ellenére kifejezetten hangsúlyos szerepet kap az érvelés és a meggyőzés technikájának leírása, de a szerkesztésben, az egyes műfajok megismertetése is fontos.

Az antik görög kultúra legfontosabb tényezője a szerző szerint az antik görög nyelv tanítása és tudományos vizsgálata, amelyet eredeti források elemzésével el is végez Adamik Tamás, és ezen keresztül ismerhetjük meg az antik retorika alapfogalmait. A szerző mindezt a Sapir–Worf-hipotézis

zissel igazolja, miszerint a nyelv határozza meg a kultúrát és nem fordítva (20. oldal). Itt érdemes megjegyezni azonban a hipotézis mögött lévő évezredek vitát is (és ez természetesen jóval Sapir és Whorf munkássága előtt kezdődött), amelyben mind a mai napig nem tudják eldönteni, hogy melyik a fölérendelt tényező. Ráadásul ebből a kiindulópontból a következőket vonhatjuk le: a görög nyelv rendszere határozta meg az antik görög gondolkodók kultúráját, elméleteit, gondolkodásmódját, és mivel mindez nagymértékben megalapozza mai modern európai kultúránkat, gondolkodásmódunkat, így állíthatjuk, hogy az antik görög nyelv rendszere, kategóriái alapozzák meg a modern európai kultúra jelentős részét. Ha ez így vitathatónak is tűnik, igazságtartalmát talán erősíti a szorosabban vett témánk, vagyis a retorika, amelynek mind a mai napig az antik tudományokban lefektetett alapjait tanítjuk, tanuljuk, alkalmazzuk.

Fontos lehet az antik görög bírósági eljárások ismerete annak a kérdésnek a megválaszolásában, hogy a retorika miért éppen az ókori Görögországban virágzott fel. Tudniillik akkoriban nem a mai értelemben vett képzett jogászok voltak a bírósági eljárás főszereplői, és nem voltak ügyvédek sem. Az ügy szereplői maguk védték önmagukat, és a bírák is (akik egyébként akár több százan is lehettek) gyakorlatilag bárki lehetett. Ebben a helyzetben elemi érdeke volt az alperesnek vagy a felperesnek, hogy meg tudja győzni a bíróságot igazáról (25. oldal). A retorikának tehát gyakorlati haszna volt, és úgy tűnik, ez manapság is egyre erősebb lesz.

Megfontolandó a mai szónokoknak Szókratész megállapítása, amely szerint a retorikai mesterség, tudás és művészet birtoklásához a következőket kell tudni: a) világosan kell látni a téma valódi, tiszta igazságát, b) tudni kell az előforduló elemeket egy fogalomba összefoglalni, illetve a fogalmakat részelemeire tagolni, c) a tudásnak gyakorlással kell párosulnia, d) ismernie kell a szónoknak a beszéd és a lélek fajtait ahhoz, hogy tudja, mely lélekre milyen beszéddel lehet hatni (30–31. oldal).

A kötet egyik legfontosabb egysége a beszédrészeket, a szónok feladatait és a beszédformák kialakulását, történetét mutatja be. Érdekes a fejezet szerzőjének, Adamik Tamásnak a felfogása, hiszen az idevágó elméleteket mindig példákkal, eredeti szakirodalmi részletekkel, illetve szépirodalmi illusztrációkkal mutatja be. Hiteles és gyakorlatias ez a bemutatás, hiszen a tényszerű adatokból vonja le a következtetéseket, így a szerkezet követése is megkívánja a tények, a példák ismeretét. Különösen érdekes az enthüméma bemutatásánál a Shakespeare és az entüméma című fejezet, amelyet azzal az állítással kezd, hogy a Julius Caesar szerzője nyilvánvalóan tisztában volt az arisztotelészi enthümémával (68. oldal). A fejezetben Antonius beszédét elemzi, és oly világos és zseniálisan logikus a szöveg enthümémaszerkezete, hogy kétség sem férhet a kiinduló állítás igazságtartalmához, de egyben az is biztos, hogy aki ezt a fejezetet elolvassa, könnyedén elsajátítja az enthümémaszerkesztés lényegét.

A középkor izgalmas és titokzatosnak tűnő világához tartozik az is, hogy ebben a korban az antik retorika tökéletesen kidolgozott rendszerét ismerhették meg és alkalmazhatták, de nem ismerjük pontosan, hogy mire és hogyan alkalmazták mindezt. Ennek pedig az a legfőbb oka, hogy a középkori retorikai anyagot alig ismerhetjük, javarésze kiadatlan, illetve voltak olyan felfogások is, amelyek ekkor a retorikát pogány hagyománynak tekintették. Ennek ellenére a retorika végigvonult a középkoron, hiszen az oktatás és az irodalom középpontjában állt (131. oldal). Elég itt csak azt fölleveníteni, hogy ekkortájt születtek a dictamenek, amelyek a poétikai szövegek, a levelek és a prédikációk előállítási módját szabályozták.

A modern kor retorikaelmélete felhasználja az antik és a középkori retorikai hagyományt, és megállapítja azt a fentebb már említett összefüggést, hogy a régi retorika alapvetően a nyelvre, a grammatikára, azon belül is pedig a szintaxisra helyezi a hangsúlyt. A 18. századi brit új retorika lélektani kiindulópontú, vagyis azt vizsgálja, hogy a hallgatóság, a befogadó hogyan jut el addig, amit vall, hisz és érez, és hogy ezt miképpen lehet elérni. A grammatika, majd a lélektani megalapozottságú retorika után dióhéjban azt is megismerhetjük, hogy a modern, 20. századi retorika a szociológia felé irányul, vagyis az áll a középpontjában, hogy a retorika célja az emberi viszo-

nyoknak, kapcsolatoknak megfelelő, hatékony kommunikáció fenntartása (150. oldal). Itt kell azt megemlíteni, hogy manapság egyre többször kapcsolódik össze a retorika és a kommunikációelmélet. Ennek az az oka, hogy a kommunikációelmélet a közvetlen és közvetett, egyéni, és társadalmi kommunikáció szabályszerűségeit írja le, míg a retorika átfedi ennek a területnek egy oldalát, az egyéntől a (jellemző módon, de nem kizárólagosan) a tömeg felé forduló és egyirányú kommunikációs folyamatot. Meglepő észrevételeket tehetünk, ha napjaink modern marketingkommunikációs elméleteit összevetjük a klasszikus retorikai meggyőzés elméletével. Így könnyen rájöhetünk arra, hogy csak a kontextus más, de az elmélet és az eljárások alapja a klasszikus retorikában rejlik.

A magyar retorikatörténet rögtön terminológiai egyeztetéssel kezdődik, ami ezen a szakterületen az első vállalkozás a fogalmi tisztázásra. A Jászó Anna szerint a régi magyar retorika egyházi, akadémiai beszédfaja megfelel az arisztotelészi bemutató beszédfajnak, a politikai az antik görög tanácsadó beszédfajnak, míg a törvényszéki beszéd faj mindkét felosztásban ismeretes.

Kifejezetten érdekes, hogy az egyházi szövegek retorikai elméletével, gyakorlatával is megismertet minket a kötet, így a homiletika kulisszatitkaiba is betekintést nyerhetnek a világi felsőoktatási intézmények hallgatói, oktatói, kutatói. Klasszikus szövegek homiletikai elemzésén keresztül mutatja be a szerző a magyar egyházi retorikatörténetet; olyan szövegek elemzését találjuk meg, mint például a Halotti Beszéd és Könyörgés, Pázmány Péter vagy éppen Prohászka Ottokár prédikációi.

A magyar politikai szónoklattörténet tárgyalása kényes (különösen a rendszerváltozás idejének a politikai szónoklatai), hiszen már a pusztán szövegválasztás is politikai orientációt hozhat a felszínre, de jelen esetben ez természetesen nem célja a szerzőknek. A történelmi korok politikai retorikájának a felosztását – Toldy Ferenc hagyományaihoz igazodva – a nagyobb történelmi eseményekhez, fordulatokhoz köti A. Jászó Anna, de a modern politikai szónoklat történeti felosztása a legérdekesebb, hiszen itt folytatnia kell a szerzőnek Toldy 1860-as években lezárt szakaszolását. A magyar alkotmány helyreállításától, az 1860-as országgyűléstől 1948-ig, vagyis az önálló államiságunk eltörléséig retorikai szempontból egységes korszakot feltételez, és 1948-tól 1989-ig a szovjet fennhatóság, a szocialista-kommunista diktatúra korszakának a retorikáját ismét külön korszakba sorolja, a demokratikus fordulattól, 1989-től pedig új korszakot nyit a magyar retorikatörténetben a szerző. Ezek a határpontok indokolhatók, és összekapcsolódnak a legújabb kori magyar történelem retorikatörténetileg önálló, helytálló értelmezésével, ám a legújabb szónoki szövegek retorikai elemzésére már – érthető módon – nem vállalkozik a kötet.

Az akadémiai és az egyéb alkalmi szónoklatok tárgyalásakor végre kiderül, hogy a legtöbb szónoki szöveg első látásra változatos, a klasszikus beszédfajokba nehezen sorolható be, ám a szerző egyértelműen eligazít minket, hiszen az alkalmi szónoklatokat is az arisztotelészi bemutató beszédfajba sorolja be. Különösen fontosnak tartja a nagy, hazai hagyománnyal rendelkező emlékbeszéd és halotti búcsúztató beszéd kiemelését (192. oldal).

A magyar törvényszéki beszéd bemutatásánál – az ókori fejezethez hasonlóan – ismét hangsúlyos szerephez kerül az a tény, hogy a retorikai szereplés nemcsak a szövegalkotásból és a verbális előadásból áll, hanem a nem verbális, metakommunikatív elemek is egyenrangú részei a retorikai előadásnak (203–208. oldal).

A magyar retorikatanítás története azért kiemelkedően fontos része a kötetnek, mert régi retorikai művek teljes bemutatását, ismertetését olvashatjuk, ezek pedig ritkán forgatott, részleteiben kevésbé ismert, olykor nehezen hozzáférhető munkák, így a bemutatásuk, ismertetésük indokolt.

A leíró retorikai rész a *Retorika* című tankönyv központi része. Aczél Petra alapos, átgondolt, részleteiben is kimunkált retorikaelméletet és -gyakorlatot alkotott. Ennek a résznek a bemutatása önálló tanulmányt kívánna meg, így ezúttal csak néhány, általam fontosnak tartott részletet emelek ki. A szerző munkája a területen már nem múlt nélküli, hiszen például a *Retorika*, illetve a Bencze Lóránttal közösen írott *Mikor, miért, kinek, hogyan?* (II/I–II.) című köteteiben már megismerhettük retorikai elméletét, illetve gyakorlati retorikai munkáját.

A leíró retorikai rész követi a retorikai alapelveket, beszédrészeket. A bevezetésből kiderül, hogy a retorikaelmélet középpontjában az érvelés áll, a retorika összetevői: az éthosz, a pathosz és a logosz fogalmainak megismerése után a logika és az érvelés kapcsolatáról olvashatunk. Az érvelés logikája a szillogizmus, az enthüméma, az induktív és a deduktív érvelés, az érvtípusok. A beszédrészek: a klasszikus elveknek megfelelően a bevezetés, az elbeszélés, a kitérés, a témamegjelölés és felosztás, a bizonyítás, a cáfolás és a befejezés. Külön fejezetben foglalkozik a meggyőzéssel, ezen belül a meggyőzés elméletével, a meggyőzés tényezőivel és módszertanával. Erénye a fejezetnek, hogy sok, jól alkalmazható gyakorlatot találunk a végén, amelyekkel elsajátíthatjuk a deduktív, az induktív érvelés alapjait, a definícióalkotás, az enthümémaalkotás részleteit, a klasszikus retorikai érvelés szabályait és az irreleváns érvelés felismerését.

A retorikát a következő kifejezésekkel jellemzi Aczél Petra: „Szó, cselekvés, erő, hatalom, igazság. Szavak, amelyek életeket, életek, amelyek szavakat tettek hitelessé. Gondolkodás, amelyből új nyelv, nyelv, amelyből gondolkodás épül” (253. oldal).

„A harmadik évezred retorikája válaszút előtt áll: egy újfajta ékesszólás, a meggyőzés és manipuláció elokvenciájának tanává válik, vagy meghatározza a meggyőzés racionális és nyelvi szempontjait, és rendszerré építi a hatást” (260. oldal). Aczél Petra a meggyőzés retorikai rendszerét építi fel. Az érvelésre alapozza a gondolkodásmódot, amely a narratív struktúrákban és a meggyöző szövegekben jelen van. A retorika számára fontos a logika (a formális logikától az analógia logikájáig), de nem csupán erre alapozza rendszerét, mert a pathosz és az éthosz eszközeit is használnia kell a rétornak. A retorikai logika a meggyőzés szolgálatában áll a szerző szerint. Ezzel határozottan állást foglal a kötet a modern retorikai elmélet mellett, már a történeti bevezető fejezetekben is olvashattuk, hogy a retorika nem mindig a meggyőzést állította előtérbe, hanem volt, amikor a leírás, illetve a bemutatás volt a célja (18. oldal). A meggyőzés retorikájának középpontjában az éthosz, a pathosz és a logosz áll. Az éthosz a beszélő személyiségének, szakszerűségének, hozzáértésének, jellemének, erkölcsiségének megjelenése a retorikai szövegben. A pathosz a beszélőre gyakorolt hatás kinyilvánítása, míg a logosz a retorika logikája. Mindhárom összetevőt önmagában is lehetséges érvforrásként értelmezi a szerző.

A modern, multimediális szövegek retorikai célját is a meggyőzésben látja Aczél Petra: a szöveg formája, a hagyományos retorikai szabályoktól való eltérése, a beszédrészek kihagyása, az üzenetek rövidege is a rábeszélés szolgálatában áll (261. oldal). Ezt egyben az internetes szövegműfajokban is megfigyelhetjük, és ezzel a jelzésszerű megjegyzéssel Aczél Petra egyúttal a terület feltárásának fontosságára is utal.

Fontos kiemelni, hogy a szerző elválasztja egymástól a totális kommunikáció és a retorika szituációját: míg a totális kommunikációra a beszélő és a hallgató egyidejű és kölcsönös interakciója jellemző, addig a retorikai szituációban a hallgató szerepe nem feltétlenül egyidejű és kölcsönös. A retorikai közléshelyzet egyszempontú, nem az interakció sikeressége áll a középpontjában, hanem az üzenet célbajuttatása. A retorika és a kommunikáció mindazonáltal nem választható el egymástól, hiszen a kommunikációelméleti felfogások között is vannak olyanok, amelyekben a nem egyidejű és nem azonnali interaktivitású folyamatot is kommunikációs aktusnak ismerik el.

Különösen tanulságos és hasznos, amikor a szillogizmusok érvényességéről és helytállóságáról ír a szerző. Az érvényes szillogizmusra az jellemző, hogy a premisszákból egyértelműen következik a konklúzió. A helytálló szillogizmus pedig érvényes, és ráadásul a premisszái igazak. Ebből következik, hogy a retorika a befogadó számára igazzá, elfogadhatóvá tehet hamis állításokat, ha érvényes a szillogizmus (283. oldal). Ebben rejlik a retorika egyik veszélye: a helytálló, tehát logikus következtetések látványossága, könnyű felfoghatósága révén az igaztalan állítások fölött hajlamos átsiklani a közönség, egyszersmind ez mutatja a mai, érvelésre alapozott retorikai (szöveg)világnak a csalárd voltát is: a meggyőzés a cél, mindegy, hogy milyen áron. Ez a retorikában rejlő manipulációs lehetőség negatív szándékú kihasználása, és a manipuláció igen hatásos is

lehet, mert a retorika nemcsak a logika szabályszerűségeit alkalmazza, hanem a látszatot, az illúziót, az érzelmi hatáskeltést is a meggyőzés érdekében állítja.

Figyelemre méltó az az állítás is, amely már az induktív érvelésre vonatkozik, tudniillik az egyedi ismeretekből megállapított általános tudás többet ér, mint a bizonyítékai (304. oldal). Az induktív érveléssel levont következtetések tehát nagyon nyomatékosak, ráadásul az indukciót nem az összes eset ismeretében, hanem példának tekinthető tapasztalatok alapján alkotjuk. Az emberi tájékozódás és ismeretszerzés általános alapelveivel találkozunk itt: az indukció a természettudományos megismerés alapja, míg a dedukció módszerét, vagyis az általános állításokra alapozott egyedi következtetéseket, a matematika használja (304. oldal). Egyszersmind az is kiemelendő, hogy ha csak az indukció alapjául szolgáló egyedi megfigyeléseken alapuló analógiákra alapozzuk a következtetéseinket, az könnyen cáfolhatóvá válik. Ez is mutatja, hogy a retorikai érvelés akkor tökéletes, ha minél többféle, minél változatosabb érvtípusokat alkalmaz. A leíró retorika fejezet minden esélyt megad ahhoz, hogy ezeket a változatos érvelési módszereket megismerhessük.

A retorikai folyamatban is megjelenik a definíció, a meghatározás fontossága. A meghatározásra azért van szüksége a szónoknak, hogy leírja, miről beszél, és az így definiált ismereteket képes legyen újabb ismeretek előállítására hasznosítani a retorika és a logika segítségével (312. oldal). Ez egyszersmind azt is jelenti, hogy a definícióalkotáshoz szükség van arra a képességre, hogy a jelenség, a dolog, a fogalom vagy a tárgy lényeges jellemzőit észrevegyük. Ennek a képességnek a kifejlesztése nemcsak retorikai szempontból kívánatos, hanem a tanulási, a kutatási és az oktatási folyamat során, a mindennapi életben is elengedhetetlen.

Tanácsok az érvek elrendezésére és előterjesztésére: ne időzzünk a kelleténél többet az egyes érveknél, ne térjünk vissza időről időre ugyanahhoz az érvehöz, ne hagyjuk félbe a megkezdett érvelést, ne ugorjunk egyik évről a másikra (355. oldal). A jól előadott érvek pedig akkor is hatásosak, ha nem helytállóak, hiszen a hibás argumentáció, az irreleváns érvelés csak logikailag irreleváns, a szövegkörnyezetben érvként hangzik el, és a manipuláció révén hatásossá válhat.

A leíró retorikai fejezet részletesen és bőven foglalkozik a hagyományos antik és modern retorikákban felelhető és kihagyhatatlan témakörrel: a szövegek retorikai szerkezetével, szerkesztésével, a beszédrészekkel.

A. Jászó Anna kutatási területe, az olvasáskutatás, a szövegértő olvasás, illetve az ismeretek iskolai alkalmazása a fogalmazás során hangsúlyos helyet kap a *Retorika* kötetben. E fejezetek létjogosultságát kétséget kizáróan megindokolja a szerző: a retorika alapvetően szintetikus, azaz összerakó tevékenység, de a retorikai tudást analitikus, azaz elemző, értelmező tevékenységre is lehet használni. A szövegértő olvasásról szóló fejezet a retorika analitikus alkalmazása, míg a fogalmazásról szóló fejezet a retorikai ismereteket az írásbeli alkalmazás felé tángítja ki, ami megfelel a hagyományos gyakorlatnak.

A. Jászó Anna – szerzőtársaival együtt – leteszi a voksát a retorikatanítás fél évszázados kihagyás utáni minél szélesebb körben való elterjesztése mellett. A. Jászó Anna többek között ezzel kívánja javítani az utóbbi években, évtizedekben nálunk is terjedő szövegértési felmérések nem kívánatos eredményét, ugyanis a szövegértési tesztek – a szerző tapasztalata szerint – angolszász területen lettek kifejlesztve, és ott nem volt fél évszázados kihagyás a retorikaoktatásban, hanem most is kifejezetten erős a retorikatanítás, illetve a retorika alkalmazott területeinek az oktatása, a szövegértés iskolai fejlesztése (433. oldal). Ám azt is megjegyzi a szerző, hogy a szövegértés, illetve a retorika alkalmazása csak a grammatikai ismeretekre alapulhat, vagyis a retorikai szemlélet nem képzelhető el nyelvtani alapozás nélkül (434. oldal).

Az értő olvasás és az elemzési készség szervesen összekapcsolódik, így a szerző is részletesen elemzi a szövegértő olvasás problémakörében a következő tételeket: a megfelelő olvasási technika, a meglévő tudásrendszer, a sémák aktivizálása és alkalmazása, a szöveg részleteinek és egészének felismerése, értelmezése. Itt világlik ki a tankönyv leíró retorikai ismereteinek a haszna, ugyanis a definícióalkotás, illetve az ismeretek felosztásának, elrendezésének képessége rávezet a mások által

alkotott szövegek elemekre bontásának, illetve a kompozíciós egységek megállapításának képességére, a szövegértés képességére. A kötet szövegértő olvasással foglalkozó fejezetei folytatják az előző fejezetekben elindított módszert, vagyis sok gyakorlat, feladat segítségével vezetik végig az olvasót az ismeretek alkalmazásának a képességéig.

A retorikai ismeretek hagyományos alkalmazási körén nemcsak a szóbeli, szónoki előadás-módot értjük, hanem az írásbeli szövegalkotás is a klasszikus retorika hatáskörébe tartozik. A Jászó Anna elhelyezi az írásbeli produkciót a beszélés-beszédértés-olvasás-fogalmazás összefüggésrendszerében, és mindegyiket a retorika fennhatósága alá rendeli (509. oldal). A szerző áttekinti a fogalmazás folyamatát, illetve a prózai írásművek sajátosságait, megint azzal a szándékkal, hogy a szövegalkotás alapját képező analizáló-szintetizáló munkafolyamatnak teret adjon. A fogalmazástani-tással foglalkozó fejezet fontos része a retorikai szituáció és az esszé műfajának ismertetése – az iskolai gyakorlatban segítséget nyújthatnak ezek az ismeretek. Annál is inkább fontos a retorika alkalmazásának kiterjesztése a konkrét szövegtípusokra, kommunikációs műfajokra, mert a közoktatási nyelvtanításban fokozatosan előtérbe kerülnek a konkrét szövegtípusok, és a *Retorika* című tankönyv szerzői a klasszikus szónoklattan alapismereteinek, a meggyőzésnek, az érvelésnek, a beszédrészeknek, a beszédformáknak és az egyes szövegtípusok retorikai elemzésének a bemutatásával kívánják hozzájárulni a köznapi életben való hatékony nyelvi érvényesüléshez.

Tökéletesen alkalmazza A. Jászó Anna a korábbi fejezetekben megfogalmazott nézetét, miszerint a retorikának a grammatikai ismeretekre kell épülnie (434. oldal). A fogalmazás folyamatát bemutató fejezetben példákon keresztül foglalkozik a mondatok, a bekezdések szerkesztésével, ezen belül is az egyeztetéssel, a szórenddel, a vonzattal, az egyenes és a függő beszéddel, a kötőszókkal, az utalásokkal és a deixissel.

A definícióhoz hasonlóan fontosnak tartom a vázlat írását, amelyet a fogalmazás folyamatát bemutató fejezetből ismerhetünk meg. Az egyszerű vezérfonal, illetve a hierarchikus vázlat elkészítése ugyanolyan mélységű témaismeretet, áttekintőképességet, analizáló- és szintetizálóképességet igényel, mint a definícióalkotás.

Új szemléletet hozhat a hazai nyelvtanításba ez a szövegközpontú retorikai iskola, hiszen elég abba belegondolni, hogy manapság szinte minden írott és interpretált szövegünket számítógéppel állítjuk elő. Az általánosan használt szövegszerkesztőket pedig angol nyelvterületen, az angol szövegalkotási hagyományokat alkalmazó környezetben fejlesztették ki, és a többi hasonló szoftver angol eredetű és honosított programok alapján készül. A számítógéppel előállított szövegek alkotási folyamatát akkor tudják igazán megkönnyíteni a szövegszerkesztő programok, ha ismerjük az esszéírás alapjait képező vázlatkészítés szabályait. A szövegszerkesztőkbe ugyanis bele vannak építve a vázlatok megalkotását, illetve a szövegalkotást és -elemzést megkönnyítő eszközök, viszont ezeknek a használatához a retorikára és a szövegalkotásra épülő nyelvi ismeretek szükségesek.

Adamik Tamás–A. Jászó Anna–Aczél Petra *Retorika* című tankönyve hiánypótló, monumentális méretű kötet, amely három-négy külön kötetként is megjelenhetett volna, csak úgy nem teljesítette volna összefoglaló, iskolateremtő célját. A retorikatörténeti, a leíró retorikai, illetve az alkalmazott retorikai részből álló, gyakorlatokkal, bő szöveggyűjteménnyel rendelkező több mint 700 oldalas kötet praktikus jellegét mutatja, hogy pusztán fogalmazástípusokat és retorikai szöveggyűjteményt tartalmaz a kötet csaknem 150 oldala. A tankönyv használatát névmutató könnyíti meg, a tárgymutató hiányát pedig a retorikai kötethez igazán méltó, vázlatként is kiválóan használható, részletes tartalomjegyzék pótolja.